

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.04.017>

УДК 81'38

Г.М. СЮТА, доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: siutagalia@gmail.com
<https://orcid.org/0000000332731644>

ПРЕЦЕДЕНТНІ ОДИНИЦІ КУЛЬТУРИ ДИТИНСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ

У статті досліджено корпус прецедентних висловлень та імен із текстів культури дитинства, які стали активними одиницями сучасної української комунікації (публіцистичної, політичної, рекламної, художньої, розмовної тощо). Проаналізовано комунікативно-прагматичні параметри використання прецедентних феноменів, які генетично пов'язані: 1) із текстами дитячої літератури, 2) із текстами дитячих фільмів та мультфільмів, 3) із текстами дитячих пісень. З'ясовано, що в сучасній українській комунікативній практиці вони слугують експресивними, лінгвокультурно навантаженими засобами вторинної номінації осіб, ситуацій.

Ключові слова: тексти культури дитинства, сучасна українська мовна практика, прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентне висловлення.

Всі ми родом із дитинства

(А. Сент-Екзюпері,
«Маленький принц»)

Фахівці з проблем дитячої психології та педагогіки визначають *дитинство* як період від моменту народження людини (вік немовляти) до настання її психологічної, інтелектуальної, соціальної зрілості. У цей час відбувається найбільш інтенсивне мовно-інтелектуальне й морально-етичне становлення особистості [3: 7; див. також 5; 14], її поступове входження в соціум. Наголошуючи на визначальності цього етапу для формування людини, В.О. Сухомлинський свого часу категорично заперечував проти поширеного погляду «дитинство — період підготовки до дорослого життя» і стверджував: «Дитинство — це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. Від того, яким воно було, хто супроводжував

Цитування: Сюта Г.М. Прецедентні одиниці культури дитинства в сучасній українській комунікації. *Українська мова*. 2020. № 4 (76). С. 17–34. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.04.017>

дитину в дитячі роки, що увібрали її розум і серце з навколишнього світу, залежать її риси як особистості» [13: 15].

Для інтелектуального та морально-духовного становлення дитини ключовими є різнодискурсивні й різножанрові прецедентні тексти (далі — ПТ), у просторі яких вона живе й розвивається: література, мультиплікація, кіно, ігри, пісні тощо. Наповнюючи буття маленької людини, ці твори закладають основи її мовно-культурного досвіду, отже, належать до текстів максимально активного лінгвоментального впливу (термін Н.А. Кузьміної [2: 93]). У форматі різноманітних прецедентних феноменів (далі — ПФ), насамперед прецедентних імен (далі — ПІ) та прецедентних висловлень (далі — ПВ), вони текстуалізують відкриту для пізнання мовну свідомість дитини, уходять в активний словник, фіксуються в ньому та згодом численно проєктуються на «доросле» спілкування як загальнозрозумілі, комфортні для сприймання номінативно-оцінні одиниці. Очевидно, важливим чинником підтримування цієї рецептивної комфортності є те, що більшість мовців, навіть подолавши вікові межі дитинства, фактично й надалі залишаються в ментальному полі його культури та мови — як батьки, вихователі, вчителі та ін. А отже, цілковито слушною є актуальна для сьогоденної психології дитячої субкультури теза про ментальну нерозривність, нероз'єднуваність світу дорослих і світу дітей [4: 78–81]. І мовно-інтелектуальний, мовно-культурний простір цього світу теж має бути єдиний, цілісний.

Незважаючи на незаперечну комунікативну актуалізованість, пласт ПФ, мотивованих текстами культури дитинства, в українській лінгвістиці поки що вивчений дуже фрагментарно, спеціальний алгоритм їх пізнання, методика аналізу здебільшого спираються на досвід вивчення феноменів інших прецедентних сфер — художньої (Н.О. Фатеева, Н.А. Кузьміна, І.В. Арнольд, Ю.О. Сорокін, Г.В. Денисова, І.П. Смирнов, К.О. Козицька, С.Я. Єрмоленко, О.О. Маленко, В.В. Калашник, Н.В. Кондратенко, Н.С. Голікова, В.В. Корольова, М.В. Шаповал, Т.В. Кальченко), наукової (М.М. Кожина, М.П. Котюрова, Н.В. Данилевська, В.Є. Чернявська, І.А. Синиця), публіцистичної (О.А. Земська, Г.Г. Слишкін, В.Г. Костомаров, В.М. Мокієнко, Л.Р. Дускаєва, А.М. Архангельська, О.П. Левченко, І.Я. Завальнюк, М.П. Баган, М.В. Мамич, Л.П. Дядечко, А.С. Петренко), політичної риторики (А.П. Чудінов, М.І. Степаненко, Н.В. Кондратенко, І.Я. Завальнюк). Сьогодні констатуємо актуальність дослідження ПФ культури дитинства з погляду 1) лінгвоментальних і соціокультурних умов інтертекстуалізації та набуття ознак прецедентності, 2) стратифікації дискурсивних і жанровостильових сфер-джерел, 3) змістово-оцінної стабільності / змінності в текстах різних стилів, 4) аксіологічної сумірності в текстах різних стилів.

Для пізнання лінгвоментальних і соціокультурних умов інтертекстуалізації ПФ із текстів культури дитинства й набуття ними ознак прецедентності принципово важливими є дві когнітивно-комунікативні моделі:

1) ПФ (ім'я / висловлення) стає номінативно-оцінною формулою для називання осіб, предметів, явищ за характерними ознаками: *Зміючка*

Оленка — «примітивно-підступна, зла дівчина»; *дідова дочка і бабина дочка* — «улюблена і нелюбима дитина»; *Лис Микита* — «хитрун»; *Фарбований Лис* — «людина, яка вміло приховує свою справжню сутність, вдало адаптується до ситуації; пристосуванець, самозванець»; *Попелюшка* — «дівчина, якій доводиться надто багато й важко працювати»; *Шапокляк* — «каверзна літня жінка»; *принцеса на горошині* — «розніжена людина, яка болісно сприймає навіть найменші труднощі»; *Баранчик Шон* — «кучерявець»; *Чебурашка, Дамбо* — «людина з великими вухами; вухань»; *спай-дермен* — «дуже спритна й фізично витривала людина, яка легко долає різноманітні перешкоди; людина-павук»; *лампа Аладдіна, чарівна паличка* — «засіб швидкого й легкого, чудодійного досягнення мети, вирішення проблем», *зароблений карбованець* — «гроші, зароблені своєю важкою працею». Окремий сегмент цього номінативно-оцінного поля формують прецедентні ономастичні пари *Льолік і Болік* — «пара нерозлучних друзів-шибайголів», *Чип і Дейл* — «пара нерозлучних друзів, готових у будь-яких обставинах і в будь-який час прийти комусь на допомогу»;

2) ПФ стає формульною (поширеною, усередненою, стандартизованою) номінативно-оцінною реакцією на типову, часто повторювану комунікативну чи життєву ситуацію, явище тощо: *тобі, діду, пиріжок, і мені пиріжок* — «ділити матеріальні або інші цінності порівну»; *цьому дам, цьому дам, а цьому не дам* — «розподіляти матеріальні або інші цінності вибірково, керуючись суб'єктивними міркуваннями»; *я від діда втік, я від баби втік, і від тебе втечу* — «знаходити вихід із скрутних ситуацій; уникати небезпеки»; *залишитися біля розбитого корита* — «незважаючи на докладені зусилля, не досягти бажаного результату»; *відділяти горох від сочевиці* — «виконувати безглузду марудну роботу»; *випустити джина з пляшки* — «через необачність, необережність спричинити неприємності»; *я не чарівник, я тільки вчуся* — «пояснювати низьку якість, хиби, недостатню результативність праці браком досвіду, знань і т. ін.».

Помітно, що частина наведених ПВ у загальнономовному словнику вже закріплені як паремії зі стійкою семантикою та оцінністю: *за царя Гороха* — «подія відбулася дуже давно»; *за тридев'ять земель* — «події відбуваються дуже далеко» (пор. також: *за горами високими, за морями глибокими*); *ні в казці сказати, ні пером описати* — «хтось або щось дуже гарне; заслуговує на найвищу похвалу»; *битий небитого везе* — «про хитру, лукаву людину, яка для власної вигоди вміло маніпулює іншими людьми» тощо.

Стійкість і водночас часову й дискурсивну змінність семантико-оцінної реактуалізації ПФ як вербальної реакції на типову, часто повторювану комунікативну чи поведінкову життєву ситуацію простежуємо на прикладі відомого висловлення *рівно опівночі карета перетвориться на гарбуз*, що її сучасні мовці однореферентно співвідносять із казкою «Попелюшка». Різноманітні українські тексти засвідчують два типи його лінгвоментального освоєння:

— комунікативна ситуація співвідносна з прецедентною, тому ПВ вживається в значенні, засоційованому з прототекстовим сюжетом, образом.

У нашому разі — «крайній термін для виконання чогось»: *Ще при в'їзді слід запам'ятати дату останнього дня дії візового дозволу і твердо запам'ятати, що після 23.59 цього дня законослухняний турист перетвориться на порушника візового режиму, як карета Попелюшки — на гарбуз* (vintra.com.ua.21.01.2020); *Рівно опівночі карета стане гарбузом, а дочасна агітація — агітацією кандидата без вихідних даних* (oroga.ua.org.21.01.2019);

— комунікативна ситуація не співвідносна із загальним сюжетом прецедентного тексту чи його фрагментами, однак уживання ПВ відбувається як реакція на ключове слово-стимул. Тобто появу в метатексті конкретного ПВ зумовлює асоціативно-культурна пам'ять ключового слова *гарбуз*, пор.: *карета рівно опівночі перетворюється на гарбуз, а вдень — на смачний та корисний крем-суп із гарбузом* (m.facebook.com/14.11.2019).

Базові дискурсивні й жанрово-стильові сфери, що творять цілісний текстовий простір культури дитинства, — це дитяча література (українська та світова), художні й мультиплікаційні фільми, пісні, ігри тощо.

Лінгвокогнітивну специфіку цитат із **дитячої літератури** визначає їх зв'язок із творами, що є своєрідними психологічно-дидактичними «проводниками» дитини у світ дорослих цінностей і проблем. Не менш важливо, що активне читання, ознайомлення з кращими зразками національної та світової літератури наповнює індивідуальну картину світу образами й висловленнями, які згодом стають регулярно відтворюваними й рецептивно комфортними одиницями словника: «Особливу роль серед джерел текстових ремінісценцій відіграє дитяча література. Адже в дитячому віці й пам'ять краще функціонує, і душа сприймає безпосередніше й глибше [...]. Багато з них [творів дитячої літератури — Г. С.] є джерелом текстових ремінісценцій у повсякденній живій мові, в листах і в інших найрізноманітніших видах текстів» [12: 25].

Мотивовані творами дитячої літератури прецедентні імена та прецедентні висловлення формують найбільш компонентно наповнений пласт у корпусі ПФ культури дитинства. «Вростаючи» в пам'ять і в мовну свідомість, вони надалі відтворюються як експресивно марковані засоби вторинної номінації. Ураховуючи глибину лінгвокультурного змісту, щільність образно-емоційної пам'яті, сьогодні такі одиниці зараховуємо до мовно-естетичних знаків культури, її образно-номінативних констант.

Популярність ПФ із текстів дитячої літератури в різнодискурсивних практиках, зокрема в публіцистичній, політичній, пов'язана не тільки з їх безумовною впізнаваністю, а й із когнітивною здатністю слугувати номінативно-оцінними моделями, засобами опису зовнішнього вигляду (*Дюймовочка* — «мініатюрна жінка»; *Білосніжка* — «дівчина-чорнявка з білою шкірою»; *Рапунцель* — «дівчина з довгим волоссям»; *Вінні-Пух, Колобок* — «товстун»; *гидке каченя* — «той, у кому не побачили його справжньої сутності, краси, кого належно не оцінили»), психологічних, інтелектуальних рис (*Незнайко* — «неосвічена людина; невіглас»; *дурненький Буратіно* — «довірлива, простакувата людина, яку легко обманути»; *Іван-дурник* — «людина, яка керується не законами здорового глузду, а власною наївною

логікою»), особливостей поведінки (*Мауглі* — «невихована, не соціалізована дитина»; *непохитний / стійкий олов'яний солдатик* — «морально стійка, вірна обов'язковій людина»; *снігова королева* — «емоційно незворушна жінка»; *спляча красуня* — «1) дівчина, яка любить довго або багато спати; 2) меланхолійна дівчина»; *принцеса на горошині* — «розніжена, інфантильна людина, яка болісно сприймає навіть найменші труднощі»; *семеро з одного стручка* — «люди, які поводяться однаково»; *танцювати під чужу дудку* — «діяти не за власним бажанням, не зі своєї волі; перебувати під стороннім впливом»), професії (*Айболить* — «лікар»; *дядя Стьопа* — «мільйонер»), соціального статусу (*халіф на годину* — «людина, наділена значними повноваженнями на дуже короткий час»; *голий король* — «людина, яка займає високу державну посаду, однак не має необхідних для цієї посади знань, не наділена значними повноваженнями тощо»).

Оскільки персонажі дитячої літератури, особливо казок, чітко диференційовані на «позитивних» і «негативних», їх образи універсалізуються з відповідною однореферентною конотацією, оцінністю, яку стійко зберігають у нових метатекстах. Наприклад, у політичній публіцистиці їх уживання мотивоване «намаганням дати соціальну позитивну чи негативну емоційну оцінку тим, хто впливав і впливає на політичну ситуацію в нашій державі» [11: 60]). Знакові з цього погляду згадані вище ПВ *халіф на годину*, *голий король*, *Коцій Безсмертний*, пор.: *Напередодні перемовин у Мінську заговорив про перемир'я ще один «халіф на годину» — ватажок «ДНР» Олександр Захарченко* (Голос України. 30.05.2017); *По суті, чинний міський голова Києва є «голим королем», від якого не так уже й багато залежить. Для виконання передвибірних обіцянок потрібно мати відповідні ресурси й повноваження. ... Бюджет, владна вертикаль, основні постачальники публічних послуг і благ для міста перебувають під контролем осіб, впливати на яких керівник столиці не може* (<https://dt.ua/internal/goliy-korol-.html/30.08.2013>); *Усіх бійців, що відбивають напад злилої імперії, Коція Балбесовича Безсмертного* [В. Путіна — Г. С.], вітаю з днем Добровольця й Днем нацгвардії (Голос України. 29.03.2017).

Ураховуючи джерело походження, ПФ із текстів дитячої літератури систематизуємо в кілька підкорпусів: **із фольклорних творів** — казок, забавлянок, лічилок, загадок (*Баба Яга*, *Котигорошко*, *Колобок*, *Круть і Верть*, *Коза-Дереза*, *Лисичка-Сестричка*; *кривенька качечка*; *я від діда втік, я від баби втік...; тобі, діду, пиріжок, і мені пиріжок*; *яйце не просте, а золоте*; *ловися, рибко, велика і маленька*; *іди туди, не знаю куди, принеси те, не знаю, що; хто, хто в хатинці живе?*; *по бороді текло, а в рот не потрапило*; *не бий мене, я тобі в пригоді стану*; *цок у лобок і в мішок*; *бігла через місточок, вхопила кленовий листочок*; *іди, іди, дощику*; *без вікон, без дверей повна хата людей*), **із творів українських письменників для дітей** (*Лис Микита*; *Фарбований лис*, *хлопчик Помагай*; *вишеньки-черешеньки*; *облітав журавель сто морів, сто земель*; *у лісі, лісі темному*; *білі мухи налетіли*), **із творів світової літератури для дітей** (*Попелюшка*, *Дюймовочка*, *Буратіно*, *Мальвіна*, *Карлсон*, *Мауглі*; *стійкий олов'яний солдатик*; *бабусю, чому в тебе*

великі очі?; заснути тисячолітнім сном; любе дзеркальце, скажи та всю правду розкажи; кицька, яка гуляє як собі знає; ми відповідаємо за тих, кого приручили).

Продуктивний фольклорний жанр генерування ПФ — народна казка. Серед найбільш активно відтворюваних ПВ — *яйце не просте, а золоте* (ПТ — казка «Курочка ряба»), *хто, хто в хатинці живе* (ПТ — казка «Зайчикова хатка»), *ловися, рибко, велика і маленька* (ПТ — казка «Лисичка-Сестричка і Вовк-Панібрат»), *я від діда втік, я від баби втік* (ПТ — казка «Колобок»). Пор.: **Яйце не просте, а «золоте»**. Знову дорожчає цей продукт (Український репортер. 27.02.2018); **Яйце не просте, а золоте**. Ціни на цей продукт зростатимуть і далі, переконують експерти, причини цього — сезон та сприятливі перспективи експорту (Урядовий кур'єр. 21.11.2017); *У курки рябої яйце не просте, а золоте — поживне й водночас лікувальне* (<http://novzak.uz.ua/news>. 21.03.2020); **Кредити на будь-які цілі! Не золоті, а прості!** Прості та прозорі умови кредитування від 0,90 грн/день (реклама кредитної послуги); **А хто, хто в хатинці живе? На Закарпатті виявили помешкання, де ховалось 13 в'єтнамців** (<http://zaknews.in.ua/novynu/39406>); **Ой хто, хто в хатинці живе? Івано-Франківці пікетували СБУ** (<http://www.firtka.if.ua/blog/view>); *І запитуємо, не «хто-хто в цій хатинці живе», а, як казав відомий усім герой кінофільму, «за чий рахунок бенкет, дозвольте поцікавитися»* (<http://www.vikna.if.ua/news/category/ua>); **Хто в хатинці живе? Люди піклуються про птахів, створюючи для них штучні гнізда** (Урядовий кур'єр. 18.04.2018); **Ловись, рибко. Але не всяка...** (Вінниччина, 21.10.2016); **Віктор Янукович вирішив дати шанс не країні, а собі, здавшись в полон Кремлю... і після виборів втекти і від дідуся, і від бабусі** (Волинь, 4.09.2015); **Як Колобок в Україну втік** (Урядовий кур'єр. 27.12.2014).

Зовсім іншу — інтелектуально-естетичну мотивацію мають реактуалізації ПВ із текстів дитячої літератури в художньому стилі, що є площиною згущеного цитування українського дитячого фольклору: *І всі ми приятним дивились оком / На ключ гусей, що плив шляхом високим, / І причувались в гоготанні їх / Добросусідські вигуки та сміх, / Як тут, у нас. О гуси, гусенята! / Прилиньте нині взяти на крилята / Земних дітей! / Та ні! Дарма! Дарма! / Мій сад — пустеля, і мій дім — тюрма* (М. Рильський); *Сумне і похилене дерево — / зелена ліра мого краю... І пригадуєш: / «Вербо рясна, відчинися, Ганна-панна йде»? / Відчиняється — / і входив у казку* (І. Калинець); *Над шляхом, при долині, біля старого граба, / де біла-біла хатка стоїть на самоті, / живе там дід та баба, і курочка в них ряба, / вона, мабуть, несе їм яєчка золоті* (Л. Костенко); *вибігали діти надвір. / Топтали бузковий верес, / трусили на голови хвоц. / Здіймали страшенний вереск, / ласкаво просили дощ: / «Йди, іди, дощику! / Зварим тобі борщику, / Зварим тобі борщику. / В полив'янім горщику?..»* (Л. Костенко); *Жили у бабусі / Троє білорусів. / Один сірий, другий білий / Третій — в капелюсі. / Для того й тому, щоб / Втримать рівновагу, / З'їхалися в пушу / Підписать бомагу* (О. Ірванець). Помітно, що для відтворення в поетичному тексті (на відміну від публіцистичного чи рекламного) визначальним є естетичний зміст ПВ,

що в нові мовно-літературні контексти входять і в форматі точних графічно маркованих цитат, і як трансформовані апеляції та ремінісценції.

Акцентовану негативну оцінність засвідчують реактуалізації мотивованого народною казкою ПВ *два цапки на вузькій кладці*. У сучасній публіцистиці його використовують для експресивного підкреслення необдуманого, невиправданого впертості співрозмовників, не готових поступитися власною позицією навіть заради високої мети чи з міркувань самозбереження: *В обласній раді депутати БЮТу і «Нашої України» зчепилися, як ті два цапки на вузькій кладці* (<https://maidanua.org.arch.2009>). Вживання зневажливо-оцінного ПФ у структурі порівняння пом'якшує загальну інвективну модальність контексту, однак не нівелює негативної конотації.

Прецедентне ім'я *Баба Яга* в мовній свідомості наших сучасників виявляє значно ширший, ніж первинна назва казкової істоти, семантичний обсяг. Сьогодні публіцистичні, розмовно-побутові контексти підтверджують його актуальність як вторинної експресивно маркованої номінації із значеннями: 1) «літня, зовнішньо неприваблива, навіть потворна жінка»; 2) «зла, недобра, сварлива жінка» (СУМ XI: 622). Пор.: *Психологи: Янукович — це Коцій Безсмертний, а Тимошенко — Баба Яга* (Кореспондент.net.17.10.2007); *Шполянську «бабу ягу» її брат прийшов визволяти з поліції з пістолетом* (Дзвін. 15.08.2018). У медіатекстах про актуальні події національного політичного життя це ім'я послідовно реалізує семи 'злість', 'підступність', 'агресивність', 'лукавство'.

Мова публіцистики також істотно розширює референтну сферу прецедентного імені *Баба Яга*, застосовуючи його щодо чоловіків (пор.: *Гриценко як «баба яга» української політики* (ВолиньPost. 29.01.12) та інституцій (*Яцковський закликає ВР втрясти з децентралізацією тергромад, а ЦВК перестати бути Бабою Ягою*) (<https://ngp-ua.info/2016/10/29578>).

Інший знаковий аспект використання імені *Баба Яга* в сучасних публіцистичних текстах — формула *Баба Яга проти* («безпідставний, але підкреслено категоричний протест; протест заради протесту»), що апелює до ключової фрази відомого однойменного мультфільму. Пор.: *Баба Яга проти — реакція ватажків ОРДЛО на децентралізацію без особливого статусу* (Патріот Донбасу. 14.12.2019); *«А Баба Яга — проти!» Сьогодні роль невдоволеної бабці взяла на себе російська влада в особі Газпрому. Він виявився єдиною зацікавленою стороною, яка виступила проти встановлення європейських правил на пункті з'єднання ГТС України та Польщі* (<https://www.facebook.com/NaftogazUA/posts/1300746306671818/7.03.2017>); *Баба Яга проти. Клуби Ахметова не хочуть розширення футбольної Прем'єр-ліги* (<https://glavcom.ua/sport/news/...611422.html/19.07.2019>); *Головною новиною тижня став звіт Нідерландів щодо катастрофи малайзійського «Боїнга» на Донбасі минулого року. Результати звіту не задовольнили Російську Федерацію, через що Москва почала свою звичну гру «Баба Яга проти»* (<https://www.unn.com.ua/uk/news/1511017/16.10.2015>); *Баба Яга проти: Московський патріархат заявив, що не буде проводити богослужіння з ПЦУ*

(<https://rubryka.com/2019/01/06>); *Обов'язково знайдеться індивід, котрий шокує громадськість за принципом «А Баба Яга — проти»*. Причому в нашому випадку Баба Яга анонімна (Урядовий кур'єр. 16.06.20). Прикметно, що у винесеному в заголовок статті трансформованому варіанті *А президент проти* (Сільські вісті. 07.08.2018) зв'язок із прецедентним мультиплікаційним текстом ослаблюється — більшість читачів інтертекстуальної кореляції не реконструюють.

Пізнавальним щодо лінгвокогнітивного розвитку розглядуваного ПВ є його нарощення суттєвими для ситуації, на яку воно оцінно спроектоване, предикативними, обставинними та ін. компонентами: *Навіть якщо Баба Яга буде проти, філармонійне літо продовжуватиме радувати дітлахів* (<http://nota.net.ua/index.php?id=953>); *Новорічне свято відбулося, хоча й Баба Яга була проти* (<https://nubip.edu.ua/node/41414>); *Коли всі за реформу охорони здоров'я, а Баба Яга знову проти* (<https://life.pravda.com.ua/columns/2016/08/10/216423>).

Із-поміж реактуалізовуваних у сьогоденній мовній практиці ПФ із творів українських письменників варто виокремити вторинну номінацію *Фарбований Лис* — «людина, яка приховує свою справжню сутність, вдало адаптується до ситуації» (пор. *перифарбовуватися / перифарбуватися* — «2. перен. Змінювати свої погляди і переконання, звичайно прибираючи іншого зовнішнього вигляду. // Удавати з себе прихильника кого-, чого-небудь, приховуючи свої справжні погляди» (СУМ VI: 306)). У публіцистичних текстах цей образ, засвоєний із тексту улюбленої багатьма поколіннями українців однойменної казки Івана Франка, уживають для дошкульної зневажливої характеристики політичних і громадських діячів, які ідейно мімікують для досягнення тимчасових або стратегічних результатів політичної боротьби: *Цієї ж весни 2014 року фарбований лис Олексій Гончаренко став головою передвиборчого штабу Порошенка в Одеській області* (Свобода. 2016.22–28.12); *Сіромаха з Нацкорпусу напосівся на фарбованого лиса Садового* (<https://varianty.lviv.ua/59577/12.02.2019>); *Кравчука колись у Львові назвали, що він фарбований лис. Таким цей дідуган і залишився. Дуже мала надія, що він щось добре зробить для України* (www.pravda.com.ua. 10.08.2020).

Найбільш синергетичні, рецептивно резонансні прецедентні власні назви й загальні номінації, а також висловлення з текстів *зарубіжної дитячої літератури* референціюють до літературних обробок та авторських казок Г.Х. Андерсена, Ш. Перро, братів Грімм (*Білосніжка, Попелюшка, гідке каченя, принцеса на горошині, спляча красуня, уколотися веретеном / голкою, заснути тисячолітнім сном, п'ятеро з одного стручка, непохитний / стійкий олов'яний солдатик, голий король; бабусю, чому в тебе такі великі очі?; любе дзеркальце, скажи, та всю правду розкажи*), до творів А. Сент-Екзюпері (*ми відповідаємо за тих, кого приручили; всі ми родом із дитинства; всі дорослі колись були дітьми, але мало хто з них про це пам'ятає; по-справжньому бачить тільки серце, очима найголовнішого не побачиш; серед людей також самотньо; справжніх друзів швидко не набудеш*), Р. Кіп-

лінга (*ми з тобою однієї крові — ти і я; Акела схибив / промахнувся*), А. Ліндгрєн (*любий Карлсон; мужчина в розквіті сил; не в пирогах щастя*), Л. Керола (*найкращий спосіб пояснити — зробити самому; сидіти без діла — справа нелегка; коли в голові порожньо, почуття гумору вас не врятує; все, сказане тричі, стає істиною; час дуже не любить, коли його вбивають*) та ін. Пор. у мові поезії: *Підкорюсь всесильному порядку. / Заведу я свій годинник-прядку. / Уколюсь тонким веретеном / і засну тисячолітнім сном* (І. Жилєнко); *Хто ж зварить для Студента / зелений борщик, хто ж? / А він не сумує. / Чуєте, на горішці / над плиткою чаклує. / Підійдїть-но ближче. / Голос: «П'ятеро з одного стручка... / та ще горошина, / на якій спала принцеса, — / це вже цілий гороховий суп / для поета (і для поетеси)»* (І. Жилєнко); *А очі / ти не смійся / були здивовані, ясні, / мов у химерниці Аліси в краю чудес...* (І. Жилєнко).

Загальноновживані, не обмежені стильовими рамками й абсолютно симетричні щодо змістово-оцінного відтворення в текстах різних стилів прецедентні образи *кресало, чарівна паличка, лампа Аладдіна*, що синонімізовані в значенні «засіб швидкого і легкого, чудодійного досягнення мети, простого й швидкого вирішення проблем».

Найширшу амплітуду номінативно-оцінного розвитку спостерігаємо щодо ПВ *ми з тобою однієї крові* (ПТ — «Книга джунглів» Р. Кіплінга). Попри домінування прецедентного значення «духовна спорідненість», його сьогодні вживають у найрізноманітніших варіантах — від ментально суголосних, до парадоксальних, емпатичність яких зумовлена «ефектом обманутого очікування».

Так, абсолютне продовження прецедентного змісту «єдність людини і тварин як частин живого світу» спостерігаємо в контекстах, семантичну цілісність яких творить зв'язок точно відтвореної цитати Р. Кіплінга (в якій у ключовій лексико-синтаксичній позиції збережено особовий займенник *ми*) з лексемою *тварина*, що актуалізована в наступній частині тексту: «**Ми з тобою однієї крові. Тварини на передовій** (Невигадані історії. 2016.05.01); «**Ми з тобою однієї крові**»: у Львові відбувся *Марш за права тварин* (zahid-net.cdn.ampproject.org/2019.09.15).

Розширене афористичне значення «духовна спорідненість», яке теж виявляє змістово-оцінну суголосність із прецедентним текстом «Книги джунглів», засвідчують різностильові (поетичні, публіцистичні, політично-риторичні) реактуалізації: **Ми з тобою однієї крові. / Ти став рідним мені, солдате! / Я пишаюсь, мій брате тобою. / Ти пішов в бій — всіх нас захищати** (<http://www.yrok.net.ua/load/.../207-1-0-4310>); **Ми з тобою однієї крові / Ми в світ прийшли для щастя і любові, / Усі ми — діти неповторної природи. / Ми з вами — рідні, ми — брати по крові, / Якої б нації не були чи народу** (www.poetryclub.com.ua/printpoeem.php?id=394852); **Шукай людину, яка допоможе забути страхи. Про кого сміливо зможеш сказати: «Ми з тобою однієї крові»** (<https://nv.ua/ukr/style/kultura/.../50057774.html>); **Джозеф Редьярд Кіплінг дав усім розвідникам ключ у своїй безсмертній «Книзі джунглів», Треба просто сказати, тому, кого вербуєш: «Ми з тобою однієї**

крові — ти і я» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2305170>); *Здається, кожен дивувався і захоплювався безсмертною формулою «Ми з тобою однієї крові». І ось нарешті на Майдані вона почала діяти. Заповітні слова ... стають вашою перепусткою у спільноту, гарантією, що вас захистять при потребі, що ви отримаєте підтримку і відчуєте дружнє плече. ... люди відчують, що ви — однієї з ними крові, бо в основі впізнання своїх лежить щось більше, ніж просто слова чи просто ідеологія* (День. 24.01.2014). Пор. саркастичне переосмислення в публіцистичному заголовку статті про співпрацю представників партій, які формально позиціонують себе як політичних опонентів: *«Ми з тобою однієї крові»: нардеп Зеленського похвалив Добкіна* (Патріоти України/patrioty.org.ua/ 2020.01.24).

Асоціативна пам'ять розглядуваного ПВ природно іррадіює на тематичні поля «толерантність», «взаєморозуміння», «дружба»: *«Ми з тобою однієї крові» — година толерантності в Білгород-Дністровській бібліотеці ім. Лесі Українки* (bilgorod-d.org.ua/26-11-2018); *«Ми з тобою однієї крові»: дев'ять секретів сестринсько-братської дружби. Як допомогти дітям стати кращими друзями* (woto.ua); *Вправа на формування довіри «Пошук спільного»*. Тут працює так званий принцип Мауглі: *«Ми з тобою однієї крові». Люди починають симпатизувати тим, з ким знаходять щось спільне, — і це дозволяє уникати гострих дискусій* (<https://happymonday.ua/20.08.19>). Ключові змістові лексеми таких контекстів, крім уже згаданих *дружба, довіра, толерантність*, — іменники *друзі, спільне*, дієслівні конструкції *починають симпатизувати, уникати гострих дискусій* тощо.

Упізнаваністю, культурною пам'яттю та асоціативно-емоційною резонансністю аналізованого ПВ віртуозно маніпулюють автори публіцистичних текстів, щоб викликати передбачувано позитивний емоційний відгук потенційних читачів. Цю маніпулятивність переконливо демонструє слоган соціальної реклами, яка популяризує донорство в Україні: *Ми з тобою однієї крові. Стань донором — допоможи поповнити банк крові* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events>). Узагальнено-образний зміст афоризму Р. Кіплінга тут звужено до конкретно-прагматичного значення, а мотивувальним стимулом для обігрування цитати слугує семантика стрижневої, змістово визначальної для неї лексеми *кров*. Так виявляється прагматично-утилітарна, маніпулятивна природа реклами, яка «використовує прийоми мовної демагогії для досягнення комунікативного [...] ефекту» [2: 90]. Пор. семантично конгруентні реактуалізації в текстах з іншою, не рекламною інтенційністю: *Ми з тобою однієї крові. Говоримо про брак донорської крові та популяризацію донорства в Україні* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events>)¹; *«Ми з тобою однієї крові»: чому у нас катастрофічно не вистачає донорів* (<https://m.youtube.com>); *«Ми з тобою однієї крові»: студенти факультету ветеринарної медицини долучилися до донорства крові* (btsau.edu.ua/2019.03.01); *Харківські укропівці долучилися до донорської акції «Ми з тобою*

¹ *Ми з тобою однієї крові* — рекламне гасло Міжнародного дня донора (14 червня).

однієї крові» (<https://ukrop..party/2017.01.26>); *Ми з тобою однієї крові! Під таким гаслом прикордонники-донори здали понад 13 літрів крові для військовослужбовців Нацгвардії* (<https://ngu.gov.ua/2015-09-04>).

Ефективний механізм для різнодискурсивних переосмислень цитати Р. Кіплінга, що виявляє можливості її мовної гри з новим контекстом, а ширше — із мовною свідомістю сприймачів цього контексту, — це субституція одного з ключових слів. Так, заміна ключового з погляду інтимізації особового займенника *ми* на офіційно-ділову номінацію *мін'юст* надає висловленню публіцистичності: *З нагоди Дня благодійності пройшла ініційована Міністерством юстиції благодійна донорська акція «Мін'юст з тобою однієї крові», в рамках якої понад 100 співробітників органів юстиції здали кров для дітей у лікарні «Охматдит»* (<https://minjust.gov.ua/news>).

Несподіване завершення реактуалізації ПВ, що має сучасне термінологічне визначення як «ефект обманутого очікування», зумовлює лексична субституція в рекламі кави «Fort»: *Кава. Кава по-домашньому. Кава по-ранковому. Кава по-сусідськи. Кава по-різному, та традиційний насичений смак уже понад 20 років. Fort — ми з тобою однієї кави*. Фатичність слогана пов'язана з тим, що у його фінальній фразі родово назва рекламованого продукту *кава* дуже органічно «підмінює» прецедентну лексему *кров*. Цьому, зокрема, сприяє їх структурна (двоскладовість) та акцентологічна (наголос на першому складі) сумірність у формі родового відмінка, що в сукупності зберігають прецедентну синтаксичну структуру й ритміку фрази, підтримують її впізнаваність, а отже, помножують емпатичність сприймання.

Актуальна номінативно-оцінна одиниця сучасної політичної публіцистики — *Акела промахнувся / схибив* (ПТ — твір Р. Кіплінга «Книга джунглів»). В усних і писемних текстах, які тематично корелюють із ментальним полем «політична боротьба», це ПВ вживається як негативна констатація-характеристика помилкових дій, неправильної тактики, некоректної поведінки, що призвели конкретного політика, партію чи їх стратегію до очевидної поразки. Пор.: *Акела промахнувся!* — *політолог розкрив технологію Банкової на виборах Президента* (<https://www.youtube.com/watch?v=uLSotiJNSYY>); *Мене запитують: яке твоє ставлення до статті Віктора Пінчука у WSJ. Чесно кажучи, не бачу потреби реагувати... Вважаю, що це той випадок, коли «Акела промахнувся», — зазначив Чалий* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2149821>); *При нинішній динаміці рейтингу «Слуги народу» є велика ймовірність, що в найбільших містах партія президента програє битву за міськраду... А це вже могло трактуватися і на загальнонаціональному рівні як «Акела промахнувся»* (<https://www.volyn-news.com/ua/news/.../7.05.2020>); *Якщо «Акела промахуватиметься» раз за разом, політичне майбутнє преЗЕденту світить жалюгідне* (<https://tverezo.info/pp/post/92435/18.05.2019>). Сумірність прецедентної літературної та схарактеризованої засобами публіцистичної мови метатекстової ситуацій, а також номінативно-оцінну відповідність прецедентного й реактуалізованого вживань ПВ додатково підкреслює графосемантичне виділення лапками. Пор. також розвиток розглядуваного ПВ у медіатекстах, які

не тільки висвітлюють політичне життя країни, а й прогнозують його майбутнє: *Якщо підтримка у Зеленського є, то значить чхати він хотів на критиків і варто подумати навіть про другий термін. А якщо підтримки немає, то значить Акела промахнувся і йому кінець* (<https://glavcom.ua/columns/yemets/661448/.html>).

Окремо варто зауважити, що продемонстрована комунікативно-оцінна актуальність ПВ *Акела промахнувся* пов'язана з його відомістю, упізнаністю, завдяки яким вислів не потребує додаткових пояснень і лінгвокультурологічних коментарів.

Цілісність дискурсу культури дитинства творять, крім дитячої літератури, також тексти створених для дітей **кіно- й мультиплікаційних фільмів**, які безпосередньо й надзвичайно активно впливають на формування комунікативного досвіду дитини.

Мультиплікація — це «сфера стилізації сучасної культури спілкування, до якої з найменших років прилучаються діти, проводячи біля теле- й комп'ютерних екранів більше часу, ніж за будь-яким іншим заняттям, і засвоюючи відповідно через діалоги лексико-фразеологічні комунікеми» [6: 1]. Тому логічно, що популярні тексти мультиплікації збагачують лінгвокогнітивний досвід дитини, зокрема входять в її активний словник у форматі прецедентних імен (*Капітошка, Матроскін, Чебурашка, Шапокляк, телепузики, сімейка Адамсів, Шрек, Фіона* та багато ін.) і прецедентних висловлень: *хлопці, давайте жити / живімо дружно* (мультиплікаційний ПТ — «Пригоди кота Леопольда»); *мужчина в розквіті сил; не в пирогах щастя* (мультиплікаційний ПТ — «Карлсон, який живе на даху»); *я ще й хрестиком вишивати можу; вуса і хвіст — ось мої документи; у нас взимку навіть студенти в кедах не ходять; вітаю тебе, Шаріку, ти бовдур* (мультиплікаційні ПТ — «Простоквашино» та «Зима в Простоквашино»); *здається, дощ починається; це якісь неправильні бджоли, вони дають неправильний мед; куди йдемо ми з П'ятчком..; ти застряг? ні, я просто відпочиваю; здається, тут колись зберігали мед* (мультиплікаційний ПТ — «Вінні-Пух»); *ну, засьць, постривай!* (мультиплікаційний ПТ — «Ну, постривай!»); *як ви яхту назвете, так вона і попливе* (мультиплікаційний ПТ — «Пригоди капітана Врунгеля»); *щоб усі боялись, щоб не насміхались* (мультиплікаційний ПТ — «Капітошка») та ін. Мовна практика сучасної публіцистики, політичної риторики, розмовно-побутове спілкування вже закріпили, утрадиційнили комунікативно-оцінний статус більшості з них як «носіїв інформації про те, що відбувається в сучасному суспільстві, як до тих або тих важливих чи менш значущих змін причетні окремі люди (політики, державні діячі й т. д.), різні об'єднання людей (за партійною належністю, громадською діяльністю і т. ін.)» [11: 3]. Пор.: *Давайте жити дружно. Друзі! Ми хочемо зберегти теплу і доброзичливу атмосферу спілкування* (<https://help.letyshops.com/hc/uk/articles>); *Давайте жити дружно: як налагодити роботу аудиту, керівництва та акціонерів* (<https://pro.rbc.ru/demo/5d48046>); *Давайте жити дружно: чому ГРД відмовилася брати участь в оцінюванні суддів* (<https://ukr.lb.ua/news/2018/03/27/393718>); *«Хлопці, давайте жити*

дружно!». Кадиров відповів на слова про блокаду флотом США постачання енергоносіїв РФ на Близький Схід (<https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/.../390175.html>).

У вагомій для сучасної теорії прецедентності й інтертекстуальності праці «Лінгвокультурні концепти прецедентних текстів» Г.Г. Слишкін розглядає типові шляхи й механізми засвоєння прецедентних текстів, які в мовній практиці в когнітивно згорнутому, енграмованому форматі рефлексують генетично належними до них концептами (іменами, висловленнями, образами тощо). До основних типів дослідник зараховує 1) безпосереднє сприймання мовцем первинного ПТ і 2) сприймання реінтерпретованої версії ПТ у форматі іншого жанру [9: 86–87].

Евристичну цінність тези Г.Г. Слишкіна для аналізу мультиплікаційних та художніх фільмів як складників, пізнавально-розвивальних сфер культури дитинства визначає те, що значна їх частина — це екранізовані версії літературних творів. А отже, при їх перегляді (часто багаторазовому) відбувається не безпосереднє сприймання первинного ПТ, а тільки засвоєння його адаптованої екранної версії. І в активний словник дитини (із проекцією на потенційну відтворюваність у «дорослій мові») часто входять фрази, які у звичному для нас форматі з'явилися саме у фільмі. У прецедентному літературному тексті вони або мають інше звучання, або відсутні взагалі.

До таких опосередковано засвоєних і глибоко вживлених у сучасній словник належить фраза *він полетів, але обіцяв повернутися* з уподобаної різними поколіннями українських мовців мультиплікаційної версії твору А. Ліндгрена «Карлсон, який живе на даху». Незважаючи на первинність літературного тексту (що теж є популярним серед юних читачів), у колективній мовній свідомості прижилася і сьогодні інтенсивно тиражується мультиплікаційна цитата — очевидно, з огляду на потенційну придатність бути екстрапольованою на поширену і в побуті, і в суспільно-політичній практиці ситуацію «хтось іде (від'їжджає, відлітає) кудись, до кого-, чого-небудь, з певною метою або через певні причини». При тому, що фраза є впізнаваною і не потребує рецептивного увиразнення, «полегшення» метаоператорами чи додаткових лінгвокультурологічних коментарів, в окремих контекстах її все-таки супроводжує вказівка на суб'єкт прецедентного висловлення. Пор.: *Вадим Олександрович обговорив з хлопцями перспективи подальшої взаємодії, запросив відвідати авіаклуб «Одеса» на аеродромі Гідропорт і пообіцяв в наступаючому новому році нові акції для майбутніх пілотів від одеських авіаторів. Після чого, як говорила відома Френкен Бок: «Він полетів ... Але обіцяв повернутися»* (<http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/home-ua/news/1219>).

Значна кількість реактуалізацій розглядуваного ПВ дає змогу докладно простежити механізми його семантико-структурного інтегрування в нові публіцистичні контексти й змістово-оцінної реалізації в цих контекстах залежно від тематичної спрямованості макротексту. Так, сугестивно-інтертекстуальний потенціал цього ПВ, його фатично-емпатична

функція найчастіше розкриваються в газетних заголовках. Більшість виявлених заголовків — це двосегментні синтаксичні конструкції, де перша частина — дослівно відтворене ПВ *Він полетів, але обіцяв повернутися*, а друга — його своєрідна конкретизація-пояснення. Тому природно, що саме в другій частині відбувається «розгерметизовування», уточнення змісту особового займенника *він*:

— загальною назвою: *Він полетів, але обіцяв повернутися... Що робити, якщо працівник «застряг» у відпустці* (Оплата праці. Березень 2020. № 6/1);

— прізвищами, іменами відомих людей — зазвичай політиків, громадських діячів, одіозних особистостей: *Він полетів, але обіцяв повернутися. Ломаченко продовжить готуватися до бою з Рігондо в США* (<http://kievboxing.com/news/4642>); *Він полетів, але обіцяв повернутися. Великий дзен-буддист Тайлер Дьорден став кумиром мільйонів* (Голос України. 24.07.2012).

Часто застосовується прийом субституції особового займенника *він* власним іменем відомої особи: *Кудрявцев полетів, але обіцяв повернутися* (<http://vikka.ua/novini/97245.3.12.2014>); *Акаєв полетів, але обіцяв повернутися* (Голос України. 01.04.2005). При цьому варто диференціювати самі ситуації, відповідно до яких ПВ у заголовку виконує тільки фатичну або ж фатично-іронійну функцію.

У першому випадку йдеться про завершення візитів відомих політиків, економістів, акторів, співаків, спортсменів в Україні: *«Він полетів, але обіцяв повернутися»: Пласідо Домінго вперше відвідав Київ. Історична подія відбулася 13 лютого в Палаці «Україна»* (<https://www.5.ua/afisha...186756.html/15.02.2019>); *Тіллерсон полетів, але обіцяв повернутися* (<http://mediarnbo.org/2017.07.11>); *Джеймс Тоні полетів, але обіцяв повернутися* (<https://ischool.org.ua/index.php/ukr>); *«На жаль, я змушений полетіти в США через сімейні обставини. За 2 місяці, проведені з командою, я багато навчився в якості тренера. ... Він полетів, але обіцяв повернутися», — написав Едмар* (<https://sector.depo.ua/ukr/football/.../23.09.2019>).

Фатично-іронійний тип реактуалізації розглядуваного ПВ актуальний для статей-реакцій на гучні політичні або соціальні події, які набули негативного резонансу в суспільстві, були сприйняті загострено-критично: *«Він полетів, але обіцяв повернутися»: як Артеменко відреагував на припинення громадянства України* (<https://racurs.ua/ua/n87242/30.04.2017>); *Він полетів, але обіцяв повернутися. Екснардеп Кононенко, якого 10 днів тому затримували в аеропорту, зник* (<https://glavcom.ua/news>); *Полетів, але обіцяв повернутися. Реакція на поспішний від'їзд Бабченка* (Корреспондент.net/ 4.11.2019); *«Полетів, але обіцяв повернутись»: втеча Мельника як втілення української корупції* (Тиждень.ua.2013-08-11); *«Полетів, але обіцяв повернутися»: Україна не пустила єпископа УП* (<https://ua-news.liga.net.14.02.2019>). Прикметним для проілюстрованих контекстів є використання в коментувальній частині негативно-оцінних компонентів *втеча, поспішний від'їзд, зник, не пустила, корупція*, що створюють модальну цілісність з іронійною маркованістю ПВ у заголовку.

Унаслідок подальшого номінативно-оцінного розвитку аналізоване ПВ трансформується в заперечну констатацію (*Хто є власником вим-віа? Власник вим-віа полетів і не обіцяв повернутися* (<https://letsgetour.ru/uk/tailand>), а також починає вживатися щодо неістот (*Полетів, але обіцяв повернутися: економіст оцінив шанси здешевлення долара* (news.finance.ua/09.02.2016), тобто стає своєрідним вербальним штампом. Очевидним у цьому разі є ефект мовної гри, що його спостерігаємо в іронійній семантиці *долар полетів* — «виріс у ціні». Передбачаючи складні когнітивно-оцінні процеси співвіднесення прототекстової і метатекстової форми й змісту ПВ, така мовна гра потребує від реципієнта належної лінгвокультурної ерудиції, рецептивної підготовленості для сприймання й розуміння публіцистичного заголовка.

В іншому фрагменті іронійність постає на колажованій грі слів і ситуацій, які кожна по-своєму апелюють до двох різних прецедентних текстів, але належно зрозумілими можуть бути тільки в голографічно-цілісному, синтезованому їх сприйманні. Пор.: *У середу Арсеній Петрович, як у свій час Віктор Ющенко, заявив: «Я йду, щоб повернутися. Але вже не сюди». «Він полетів, але обіцяв повернутися... Ах, милий, милий...» «Карлсон!» — скажете ви. Звичайно, це він — полетів і обіцяв повернутися. А якщо він повернеться, то, можна сказати, йому не «Прощавайте», а «До побачення»... Але це вже зовсім інша історія — «Мері Поппінс, до побачення»*. (https://www.zhitomir.info/news_30562.html). Для розкодування авторської іронії ключовим виявляється розуміння референцій до ПТ мультфільму «Карлсон, який живе на даху» (двічі повторене ПВ *Він полетів, але обіцяв повернутися... Ах, милий, милий Карлсон!*) та художнього фільму «Мері Поппінс, до побачення!» — кінематографічної версії казок Памели Треверс про няню-чарівницю, що виховує дітей в одній із лондонських сімей. Ігровий характер їх зіткнення в межах одного контексту простежуємо в кореляціях ситуацій та асоціативно пов'язаних із ними мовних формул (*йду, щоб повернутися — полетів, але обіцяв повернутися > прощавайте — до побачення > Мері Поппінс, до побачення!*).

Семантичний обсяг прецедентного імені *Мері Поппінс* і прецедентного висловлення *Мері Поппінс, до побачення!* по-новому були розгерметизовані в контексті передвиборної та післявиборної риторики-2020 у зв'язку з резонансним рекламним роликом і програвшем на виборах кандидата на пост мера Києва Ірини Верещук. На асоціативну пам'ять цих ПФ спираються десятки іронійно-саркастичних оцінок, у яких об'єктами обігрування стають усі без винятку компоненти ПВ — ім'я (*Ірино Поппінс, до побачення* (<https://nationalcorpus.org/24.09.2020>)); прецедентна ситуація «жінка літає» з характерним для неї атрибутом — «парасолька» (*Мері Поппінс, до побачення! Верещук підвісили з парасолькою над мостом Кличка* (<https://bigkyiv.com.ua.3.09.2020>); *Мері Поппінс, до побачення! Верещук літала з парасолькою над Києвом* (Високий замок. 03.09.2020). Однак найдошкульнішими виявилися інтерпретації, вибудовані на грі прямого літературного значення дієслова **пролітати** — «швидко проноситися в

повітрі над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т. ін. завдяки певній зовнішній силі (вітру, поштовху тощо) (СУМ VIII: 217) та переносного розмовного — «не досягати бажаних результатів»: *Мері Поппінс, до побачення: чому Верещук пролітає в Києві* (<https://fakty.org.12.10.2020>); *Мері Поппінс, до побачення: Верещук пролітає на виборах* (<https://jae.com.ua.12.10.2020>).

Загалом уживання ПВ із текстів дитячих мультиплікаційних і художніх фільмів знакове для сучасної мовної практики, передусім для мови публіцистики та політичної риторики. Засвоєні через екранну культуру прецедентні імена, висловлення активно експлуатуються як інструмент номінації, оцінювання, як засіб іронійного мововираження.

Значний обсяг прецедентного словника культури дитинства становлять також фрази з **пісень дитячого репертуару**. У ядерну зону цього мікрокорпусу входять, наприклад, ПВ *унадився журавель до бабиних конопель* (ПТ — народна дитяча пісня «Унадився журавель»; *два веселі гусі* (ПТ — народна дитяча пісня «Жили у бабусі два веселі гусі...»); *у лісі, лісі темному, де ходить хитрий лис* (ПТ — новорічна пісня про ялинку); *чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?* (ПТ — «Пісня про гарбуз» В. Александрова) та ін. Вони з дитинства знайомі більшості мовців, тому залишаються впізнаваними й емоційно резонансними одиницями сучасної комунікації.

ПВ *у лісі, лісі темному, де ходить хитрий лис* має різні формати реактуалізації — від точного цитування до різнотипних трансформацій із застосуванням прийомів редукції (до прецедентної формули-обставини *у лісі, лісі темному*), субституції суб'єкта дії (*лис — інвестор*), синтаксичної модифікації, змістово-оцінного переосмислення тощо. Пор.: *У лісі, лісі темному, де ходить хитрий... інвестор* (Голос України.11.08.2005); *У лісі, лісі темному зловили крадіїв* (<https://rivnepost.rv.ua/4.02.2020>); *У лісі, лісі темному, де квітам справжній рай...* (<https://www.volyn.com.ua/news/41694/02.07.2013>). Помітно, що така трансформація часто скерована на досягнення «ефекту обманутого очікування», коли конструкції, які починаються прецедентною обставиною *у лісі, лісі темному*, мають несподіване змістове завершення, не співвідносне з прецедентним текстом ні за змістом, ні за стилістичною тональністю. Стабільним залишається пряме обставинне значення.

У національній комунікативній практиці вже сформований стереотип уживання рядка з «Пісні про гарбуз» *чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?* як жартівливого привітання чи звертання до близьких людей. Саме в цій функції висловлення відтворене в романі О. Гончара «Людина і зброя»: *На душі ставало все гнітючіше, аж поки десь уже опівночі над окопами не пролунав зненацька знайомий голос сержанта Цабєрябого: — Де тут мій Корчма? Чи живий ти, Корчмо? Чи живі ви та здорові, всі родичі гарбузові?* Інші прагматично-оцінні інтенції його вживання виявляють заголовки і заголовкові комплекси сучасної публіцистики: *Кабмін Януковича: «всі родичі гарбузові»* (<http://www.old.svoboda.org.ua/dopysy/035267>); *Щоб були завжди здорові всі родичі гарбузові. Або як не стати ворогом власному городу* (<http://www.greenweek.in.ua/index.php/info-materials/2014>); *«Родичі гарбу-*

зові» вродили нівроку (Сільські вісті. 23.09.2016). Схожі закономірності лінгвокогнітивного й оцінно-номінативного розвитку спостерігаємо також щодо інших фрагментів цього прецедентного пісенного тексту: *Ой гарбузе ти перистий...* (Україна молода. 28.10.2015); *Обізвався старий біб: світовий попит на бобові стимулює аграріїв урізноманітнити сівозміну* (Україна молода. 27.12.2016).

Узагальнюючи, констатуємо репрезентативність ПФ, генетично пов'язаних із текстами культури дитинства, у різностильовій і різножанровій українській мовній практиці. Більшість таких ПФ належать до сфери дитячої літератури (української та світової), також активно відтворюються знакові, впізнавані імена та висловлення з мультиплікаційних фільмів і дитячих пісень. Зберігаючи чітку однореферентну співвіднесеність із прецедентними текстами, вони входять у лінгвокогнітивний простір сучасної мови як комунікативно актуалізовані одиниці з утрадиційненими змістом і формою, які навіть у разі трансформації відповідно до номінативно-оцінних потреб нового тексту залишаються рецептивно прозорими й не потребують культурологічного коментаря.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратенко Н., Стрій Л., Білінська О. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів. Одеса, 2019.
2. Кузьміна Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Москва, 2004.
3. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. Москва, 2011.
4. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. Санкт-Петербург, 2000.
5. Попович О.В. Культура дитинства як особливий соціокультурний мікрокосм. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 1. С. 33–38.
6. Прилипко Ф.Є. Лексико-фразеологічні комунікеми в сучасному дитячому мультиплікаційному фільмі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2019.
7. Сіткар В.І. Субкультура дитинства в контексті сучасної масової культури та взаємодії з медіа. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. Vol. 3. 2013. С. 190–194.
8. Словник української мови: В 11 т. Київ, 1970–1980.
9. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва, 2000.
10. Смирнова Е.О., Быкова М.В. Телепузик как герой нашего времени. URL: <http://www.fro.ru> (дата звернення: 18.07.2020).
11. Степаненко М.І. Публіцистично-політичні перифрази в українській мові: 2017. Полтава, 2018.
12. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление. *Вопросы языкознания*. 1995. № 6. С. 17–29.
13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 3. Київ, 1977.
14. Фельдштейн Д.И. Детство как социально-психологический феномен и особое состояние развития. *Вопросы психологии*. 1998. № 1. С. 7–14.

REFERENCES

1. Kondratenko, N., Stryi, L., Bilinska, O. (2019). Linguovopragmatics of political discourse: a typology of speech genres. Odessa (in Ukr.).
2. Kuzmina, N.A. (2004). Intertext and its role in the processes of evolution of poetic language. Moscow: URSS (in Rus.).
3. Obukhova, L.F. (2011). Age-related psychology. Moscow (in Rus.).
4. Osorina, M.V. (2000). The secret world of children in the space of the world of adults. St. Petersburg (in Rus.).

5. Popovych, O.V. (2014). Childhood culture as a special socio-cultural microcosm. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*, 1, 33–38 (in Ukr.).
6. Prylypko, F.Ye. (2019). Lexical and phraseological communication in a modern children's cartoon: Abstract. dis. ... cand. philol. science. Kyiv (in Ukr.).
7. Sitkar, V.I. (2013). Childhood subculture in the context of modern massculture and interaction with the media. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*, 3, 190–194 (in Ukr.).
8. Dictionary of the Ukrainian language (1970–1980). Vol. I–XI. Kyiv (in Ukr.).
9. Slyshkin, G.G. (2000). Linguocultural concepts of precedent texts. Moscow: Academia (in Rus.).
10. Smirnova, E.O., Bykova, M.V. Teletubbies as a hero of our time. URL: <http://www.fpo.ru>. (Accessed: 18.07.2020) (in Rus.).
11. Stepanenko, M.M. (2018). Journalistic and political periphrases in the Ukrainian language: 2017. Poltava (in Ukr.).
12. Suprun, A.E. (1995). Text reminiscences as a linguistic phenomenon. *Questions of linguistics*, 6, 17–29 (in Rus.).
13. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). Selected works: In 5 vols. Vol. 3. Kyiv (in Ukr.).
14. Feldstein, D.I. (1998). Childhood as a socio-psychological phenomenon and a special state of development. *Questions of psychology*, 1, 7–14 (in Rus.).

Статтю отримано 26.06.2020

Halyna Siuta, Doctor of Philology,
Researcher of the Department of Stylistics, Language Culture and Sociolinguistics,
Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevskyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: siutagalia@gmail.com
<https://orcid.org/0000000332731644>

PRECEDENT UNITS FROM THE TEXTS OF CHILDREN'S CULTURE IN MODERN UKRAINIAN COMMUNICATION

The article examines the corpus of precedent statements and precedent names from the texts of childhood culture, which already have become active nominative-evaluative units of modern Ukrainian communication (journalistic, political, advertising, artistic, conversational, etc.). These units are classified into several functional and thematic groups: 1) which are genetically connected with the texts of children's literature (national and world), 2) which are genetically connected with the texts of children's films and cartoons, 3) which are genetically connected with the texts of children's songs. Much less often speakers use precedent statements and names from texts of Ukrainian national riddles, counters, games, etc.

The communicative relevance and pragmatic load of these precedent units in oral and written texts of different styles are analyzed. Structural and semantic types of their exploitation are demonstrated too.

It is proved that in modern communicative practice precedent statements and precedent names from the texts of childhood culture are functioning as effective tool of secondary nomination of persons, situations, etc.

The researched material gives grounds to single out several typical communicative-evaluative models of reactualization of popular precedent phenomena from the texts of children's literature: 1) precedent names that characterize a person, phenomenon, object, etc; 2) precedent names and statements associatively correlated with the situation.

Precedent phenomena from the texts of foreign literature for children as well as from many modern cartoons and children's feature films adult speakers are naturally perceived as signs of "foreign" culture and require culturological commentary.

In living language practice, under the influence of lingual and extralingual factors, there is usually an expansion of the semantics of precedent phenomena.

Keywords: *texts of children's culture, modern Ukrainian language practice precedent units, precedent phenomena, precedent names, precedent statements, children's literature, children's movies and cartoons, children's songs.*